

si JOURNAL OF IQRO – ЖУРНАЛ ИҚРО – IQRO JURNALI – volume 9, issue 2, 2024 ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) 7,245, SJIF – 5,431 www.wordlyknowledge.uz ILMIY METODIK JURNAL. 554-558-b.

4. Shamuratova G.M. Sugʻoriladigan oʻtloqi-allyuvial tuproq tarkibidagi mikroorganizmlar miqdoriga biopreparatlarning taʼsiri JOURNAL OF INTEGRATED EDUCATION AND RESEARCH ISSN:2181-3558 “SCIENCE AND RESEARCH” SJIF 2023:5.966. 29-31-b.

5. Gafurova L.A., Shamuratova G.M. Morphogenetic and physical properties of grassland-alluvial soils along the Aral //Asian Journal of Multidimensional Research. 2021. T. 10. №. 12.– C. 695-699.

6. Gafurova L.A., Kadirova D.A. Complex genetic research of soils of Surkhandarya valley with microbiological and biochemical study. The European Science Review. – Vienna, Austria, 2018. №5-6. - P. 258-260.

7. Qoʻziyev R.Q., Abduraxmonov N.Yu. va boshqalar. Qoraqalpogʻiston Respublikasi tuproqlaridagi asosiy degradatsiya jarayonlari va ularni oldini olish boʻyicha tavsiyalar // Tavsiyalar. –Toshkent: 2018. 35-b.

8. Qodirova D.A. Surxon-Sherobod vodiysi degradatsiyaga uchragan tuprokdarining xrlati va makon-zamonda uzgarishining biodiagnostikasi. Biol.fan.dokt diss.avtoref. –Toshkent: 2019. 55-b.

9. Александрова Л.Н. Органическое вещество почвы и процессы его трансформации. – Ленинград: 1980. –С. 288.

10. Бабьева И.П., Зенова Г.М. Биология почв. - М.: МГУ, 1989. –С. 336.

11. Кузнецова Ю.С., Казеев К.Ш. Влияние засоления на биологические свойства гидроморфных почв ильменей Астраханской области. // Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Естественные науки. 2010. №1. -С. 90-93.

12. Хаджиев Т.Х., Князева Е.В., Касымова С. Микрофлора почв южной части Хорезмского оазиса. Сборник докладов и тезисов III съезда почвоведов и агрохимиков. 5 декабря. –Ташкент: 2000, -С. 151-153.

13. Хазиев Ф.Х. Методы почвенной энзимологии. –М.: «Найка». 2005. –С. 252.

REZYUME. Maqolada Orolboʻyi oʻtloqi-allyuvial tuproqlarning mikroorganizmlar tarqalishining yil mavsumlari hamda shoʻrlanish darajalariga koʻra oʻzgarish dinamikasi oʻrganilgan. Bunda Nukus massivining har darajadagi shoʻrlangan tuproqlarning mikroorganizmlar tarqalishini yil mavsumlari boʻyicha tuproq namunalari olinib analiz qilingan. Analiz natijalariga koʻra shoʻrlanish darajalari ortgan sari mikroorganizmlar miqdori kamayib borishi aniqlandi. Mikroorganizmlar tuproqning yuqori qatlamlarida koʻproq boʻlishi va fasllarga qarab oʻzgarib turishi aniqlandi.

РЕЗЮМЕ. В статье изучена динамика изменения распространения микроорганизмов лугово-аллювиальных почв Приаралья в зависимости от сезонов года и степени засоления. При этом были взяты почвенные пробы и проанализировано распространение микроорганизмов в почвах Нукусского массива с различной степенью засоления по сезонам года. По результатам анализа установлено, что количество микроорганизмов уменьшается с увеличением уровня засоления. Установлено, что микроорганизмы преобладают в верхних слоях почвы и меняются в зависимости от времени года.

SUMMARY. The article examines the dynamics of changes in the distribution of microorganisms in meadow-alluvial soils of the Aral Sea region depending on the seasons and the degree of salinity. In this case, soil samples were taken and analyzed for the seasons of the year, determining the distribution of microorganisms in the soils of the Nukus massif with different degrees of salinity. Analysis results showed that as the salinity level increases, the number of microorganisms decreases. It has been established that microorganisms are more common in the upper layers of the soil and vary depending on the season.

Geografiya

NUKUS SHAHRIGA TABIIY-GEOGRAFIK TAVSIF

N.I.Ametova – *assistent oʻqituvchi*

M.A.Jumanov – *biologiya fanlari doktori, professor*

Ya.I.Ametov – *biologiya fanlari doktori, professor*

Berdaq nomidagi Qoraqalpogʻ davlat universiteti

Tayanch soʻzlar: Nukus shahri, Amudaryoning oʻng tarafi, Qizilqum choʻli, Amudaryo delʼtasi, sanoat korxonalari, iqlim, havo harorati, yogʻingarchilik miqdori, tuproq, oʻsimlik, qushlar, kaplarlar.

Ключевые слова: город Нукус, правый берег Амударьи, пустыня Кызылкум, дельта Амударьи, промышленные предприятия, климат, температура воздуха, количество осадков, почва, растения, птица, голуби.

Key words: Nukus city, right bank of the Amu Darya, Kyzylkum desert, Amu Darya delta, industrial enterprises, climate, air temperature, precipitation, soil, plants, birds, pigeons.

Nukus shahri Qoraqalpogʻiston Respublika hududining markaziy qismida, Amudaryoning oʻng tarafida, dengiz sathidan 109 metr balandlikda joylashgan. Geografik jihatdan Nukus shahri janubiy va janubi sharqdan Oʻzbekistondagi katta choʻl - Qizilqum choʻli, gʻarbiy tomoni Amudaryo daryosi, shimoliy tomoni boʻlsa Amudaryo delʼtasi bilan tutashgan. 1932-yildan boshlab Qoraqalpogʻiston Respublikasining poytaxti sanaladi. Shaharning maydoni 200 km², xalqining soni 2024-yil 1 yanvar holatiga 339200 odamni (2023 yili-334600; 2022-yili-329000; 2021-yili- 323800; 2019 yili-316300; 1959-yili-39000; 1939-yili-10000) tashkil etadi.

Hozirgi Nukus shahrining oʻrnida XIX-asrning 60-yillarida kichkina Nukus qishlogʻi boʻlgan. 1870-yildan boshlab Nukusda soʻvda-sotiq ishlari, hunarmandchilik, baliq ovlash biron rivojlangan. Amudaryoning suv rejimini nazorat qilib turuvchi gidrologik post qurildi. 1877-yili rus-tuzem maktabi ochildi. XX-asrning boshlarida Nukus qishlogʻi Amudaryoning oʻng tarafidagi eng yirik aholi punktlarining biriga aylandi. 1930-yili 12-noyabrda Qoraqalpogʻiston Avtonom Respublikasining markazini Toʻrtkul shahridan Nukus qishlogʻiga koʻchirish haqida qaror qabul qilindi. 1932-yildan boshlab Nukusda yangi maʼmuriy imoratlar qurilishi boshlandi. 1939-yili Respublika administratsiyasi Nukus shahriga koʻchib oʻtdi.

Shahar 1936-yili bosh plan asosida qurila boshlagan.

1965-yili yangi bosh plan boʻyicha qurila boshladi. Nukus shahri har xil oʻsimliklar bilan koʻkalamzorlashtirilgan togʻri toʻrtburchakli kichik tumanlarga boʻlingan.

Shaharning yirik avtomagistralar qoʻshilishgan yerida joylashganligi unda koʻp tarmoqli sanoatning tez rivojlanishiga sabab boʻldi. Respublika sanoati umumiy mahsulotlarining 20 % ini Nukus shahri sanoat korxonalari beradi. Shaharda 50 dan ziyod sanoat korxonalari bor. Metalsozlik, qurilish materiallari, oziq-ovqat, yengil, yogʻochsozlik va poligrafiya sanoati tarmoqlari bor. Nukusda qurilish materiallari sanoati yaxshi rivojlangan, yirik panelli uysozlik va silikat-beton zavodlari, qurilish materiallari kombinatlari, gʻisht, kabel zavodlari, mramor ishlab chiqarish boʻyicha Qoraqalpogʻ-Italiya qoʻshma korxonasi, non, goʻsht, sut-moy, vino-arok, pivo-limonad zavodlari, bozorlar ishlab turibdi.

Nukus shahrining iqlimi Qoraqalpogʻistonning boshqa hududlari singari keskin kontinental [5]. Qish oylarida harorat keskin pasayib, yoz oylarida boʻlsa harorat birdan koʻtarilib ketadi. Shuningdek, yil davomida muntazam esib turadigan shamollar ham shaharning asosiy iqlim koʻrsatkishlaridan biri sanaladi.

Shaharning iqlimini tavsiflashda Nukus gidrometeorologiya stantsiyasi (2010-2023) maʼlumotlaridan foydalanildi. Ushbu maʼlumotlar asosida shahar iqlimining keskin kontinentalligi, haroratning sutka

davomida o'zgarib turishi, yoz faslining quruq va issiq bo'lishi, kuz oylari birmuncha iliq hamda qishning sovuqligi tasdiqlandi (1-jadval).

Jadval ma'lumotlari bo'yicha havoning o'rtasha harorati 2010-yilda +13,9°C hamda 2023-yilda +14,9°C ni tashkil etgan (1-rasm). Eng yuqori yillik o'rtasha harorat 2023-yilda kuzatilgan. Eng sovuq bo'lgan harorat 2014-yilda qayd etilgan. Bu yanvar va fevral oylarida haroratning keskin pasayib ketishi bilan bog'liq. Mos ravishda ushbu yilda o'rtacha havo harorati yanvar oyida -5,8°C ni va fevral oyida -9,5°C ni tashkil qilgan. Nukus shahri va

uning atrofida odatda qish noyabrning uchinchi dekadasi-dan boshlanadi [3]. Eng sovuq oy yanvar hisoblanib, ayrim adabiyotlarda 15–20°C gacha bo'lishi qayd etilgan. Nukus gidrometeorologiya stantsiyasi ma'lumoti bo'yicha 2012-yilda havoning minimal harorati -25,9°C ni tashkil qilgan. Nukus shahri sharoitida eng yuqori harorat yilning iyul oyida kuzatiladi. 2018-yilda havoning yuqori harorati +46,0°C ga ko'tarilgan. Havo haroratning keskin pasayib ketishi oktyabr oyining ikkinchi o'n kunligidan boshlanadi. Ayrim yillarda birinchi o'n kunligida ham havo harorati pasayishi qayd etilgan.

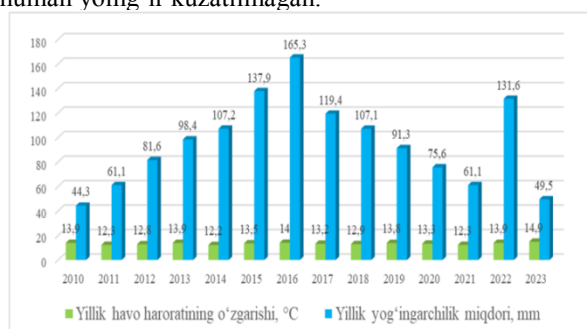
1-jadval. Yillik havo haroratining o'zgarishi, °C

Yillar	Oylar												O'rtacha yillik
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
2010	-3,1	-5,0	7,3	16,6	22,8	29,6	30,4	27,7	19,8	13,4	7,3	0,6	13,9
2011	-5,4	-5,2	5,3	16,2	23,8	27,7	30,1	28,5	17,4	13,1	0,6	-4,3	12,3
2012	-6,7	-6,9	4,2	21,1	23,9	28,6	30,9	28,2	19,3	13,9	3,4	-6,0	12,8
2013	-2,3	1,2	8,9	14,7	22,8	27,4	29,1	26,0	22,3	11,8	6,0	-1,0	13,9
2014	-5,8	-9,5	6,0	12,4	25,7	29,4	27,6	29,3	20,1	9,0	-0,0	2,2	12,2
2015	-2,4	-0,9	4,6	15,9	22,6	29,5	30,2	26,4	20,4	10,5	3,2	2,1	13,5
2016	1,4	3,8	10,2	15,5	22,8	27,9	29,5	28,0	21,3	8,9	0,0	-0,8	14,0
2017	-1,5	-1,7	5,5	14,5	23,0	27,2	30,4	27,6	21,3	11,6	6,5	-5,0	13,2
2018	-4,0	-2,8	7,7	14,0	22,0	26,7	32,4	26,2	19,9	12,9	1,8	-2,0	12,9
2019	0,9	0,7	9,2	14,3	23,7	28,5	31,9	25,7	17,9	13,0	-0,2	0,5	13,8
2020	-0,2	3,8	9,0	15,2	24,1	28,7	30,3	26,1	18,9	10,9	0,9	-7,5	13,3
2021	-5,4	-5,2	5,3	16,2	23,8	27,7	30,1	28,5	17,4	13,1	0,6	-4,3	12,3
2022	-1,9	4,6	5,6	19,2	21,7	29	29,9	26,8	21,5	12,4	5	-6,5	13,9
2023	-5,3	1,3	12,5	17,3	22,9	28,8	31,2	28,0	19,9	13,6	9,7	-0,6	14,9

2-jadval. Yillik yog'ingarchilik miqdori, mm

Yillar	Oylar												O'rtacha yillik
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
2010	2,7	12,7	5,8	2,7	3,1	0,5	12,1	1,3	-	0,5	2,9		44,3
2011	2,9	9,0	17,0	6,8	6,7	0,8	-	1,7	-	2,9	6,2	7,1	61,1
2012	12,1	0,3	43,6	0,6	-	-	-	-	1,6	6,6	4,9	11,9	81,6
2013	13,3	0,4	13,6	36,7	-	0,6	0,4	5,2	-	0,3	0,3	27,6	98,4
2014	14,6	6,2	22,8	28,0	-	-	-	-	0,3	1,3	33,3	0,7	107,2
2015	8,4	18,8	17,1	8,8	26,8	-	0,4	-	-	14,6	23,1	19,9	137,9
2016	6,3	-	32,7	10,3	20,4	7,0	1,7	-	31,3	12,6	24,7	18,3	165,3
2017	4,1	1,6	13,4	33,1	11,3	5,6	0,7	-	-	30,7	10,3	8,6	119,4
2018	5,2	35,6	8,1	16,9	-	0,3	-	7,2	-	12,0	15,6	6,2	107,1
2019	6,5	11,6	17,7	22,2	14,8	1,3	11,8	4,3	-	-	0,3	0,8	91,3
2020	3,5	7,6	5,2	31,6	18,2	-	3,2	0,4	0,3	-	3,6	2,0	75,6
2021	2,9	9,0	17,0	6,8	6,7	0,8	-	1,7	-	2,9	6,2	7,1	61,1
2022	11,9	12,4	10,2	19,1	58,1	2,4	-	0,4	7,7	0,9	7,4	1,1	131,6
2023	0,4	5,9	3,6	6,4	2,9	2,7	3,4	3,1	3,9	13	1,6	2,6	49,5

Nukus shahri hududida yog'ingarchilik fasllar bo'yicha notekis taqsimlangan (2-jadval). 2010-2023-yillarda yillik yog'in-sochin miqdori 44,3-165,3 mm ni tashkil qilgan. Eng seryomg'ir yil sifatida 2016-yil qayd etilgan (165,3 mm). Yillik yog'in-sochinlarning ko'p miqdori, ya'ni 45 % bahor oylarida, 27 % qish oylarida tushadi. Ushbu yildagi yog'in miqdorining 38,4% bahor oylariga, 14,9 % qish oylariga, 41,5 % kuz oylari hamda 5.3% yoz oylariga to'g'ri kelgan. Nukus shahrida yoz oylarida deyarli yomg'ir kuzatilmaydi. 2012 va 2014-yillarda yoz oylarida umuman yomg'ir kuzatilmagan.

1-rasm. Nukus shahrida havo harorati va yog'ingarchilik miqdorining o'zgarishi

Nukus shahrining suv resurslari asosan Amudaryodan keladigan suv oladigan kanallar bilan bog'liq [1]. Shahar markazidan Doslik va Kattag'ar kanallari oqib o'tadi. Shaharning sharqiy tarafida Ashshiko'l va Qoshko'l ko'llari joylashgan. Shimoli-sharqiy tarafida bo'lsa KS 3 kollektorining boshlanish nuqtasi joylashgan.

Nukus shahri atrofining tabiati har xil. Relyfi asosan past-baland tekisliklar, janubiy qismida Amudaryo past tekisligi, sharqiy bo'limi qumli balandliklardan iborat. Sharq va janubi-g'arbiy qismida yer usti Amudaryo suvlari oqizib kelgan unumdorli alluvial yotqiziqlardan tuzilgan [4, 6]. Asosan botqoqlik, o'tloqli-botqoqlik, o'tloqli-taqir, Amudaryo bo'ylarida bo'lsa bo'z-qo'ng'ir va o'tloqli-cho'l tuproqlar tarqalgan. Bu yerlarda dehqonchilik, chorvachilik va o'rmon xo'jaliklarini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar bor. Baland tepaliklar Amudaryo bo'yidagi kichik alluvial pasttekisliklar bilan almashib boradi. Landshafti jihatdan sharqdagi baland qumliklar bo'limi Shimoli-g'arbiy Qizilqumning davomi hisoblanadi.

Yovvoyi o'simliklardan cho'l bo'limida qora saksovil *Haloxylon aphyllum* va bir-necha turdagi cho'l o'simliklari (juzgin *Calligonum aralense*, akatsiya *Ammodendron conollyi*, qandim *Calligonum acanthopterum* va h.) o'sadi [2]. Amudaryo qayirlarida to'rang'il *Populus ariana*, tol *Salix songarica*, jiyda *Elaeagnus orientalis*, yulg'un

Tamarix androssovii, ajriq *Aeluropus lagopoides*, qorabaroq *Halostachys caspica*, qamishlar *Phragmites australis* yaqshi rivojlangan. Qirlarda sho'ralar *Amaranthus albus* keng tarqalgan. Shaharning markazida manzarali daraxtlar ekilgan.

Qamishzorlik va to'qaylarda chiyabo'ri *Canis aureus*, quyon *Lepus tolai*, ondatra *Ondatra zibethicus*, bo'rsiq *Meles meles*, qushlardan qirg'ovul *Phasianus colchicus*, yovvoyi o'rdak *Anas platyrhynchos*, kaptarlar *Columba livia*, qarqaralar *Ardea cinerea*, saqoqush *Pelecanus onocrotalus*, qoravoylar *Phalacrocorax carbo*, qumri *Streptopelia decaocto* va boshqalar uchraydi. Sudralib yuruvchilardan toshbaqa *Testuda horsfieldi*, kaltakesaklar *Eremias velox*, sut emizuvchilardan kemiruvchilar *Citellus fulvus* yashaydi. Amudaryo va ko'llarda sazan *Cyprinus carpio*, oq sla *Stizostedion lucioperca*, oq amur

Tenopharyngodon idella, laqqa *Silurus glanis* va boshqa baliqlar bor.

Shaharga yaqin yerlarda qishloq xo'jaligining ko'pchilik tarmoqlari yaxshi rivojlangan. Asosan poliz ekinlari, g'allachilik, paxtachilik, mevachilik, uzumchilik, go'sht va sut maxsulotlarini yetkazib beradigan chorvachilik yaxshi rivojlangan. Bu yerlarda ko'pchilik qushlar uya quradi va oziqlanadi. Ular qishloq xo'jaligiga zarar keltiruvchi hasharotlar, kemiruvchilar bilan oziqlanib ularning sonini boshqarib turadi va haddan tashqari ko'payib ketishiga yo'l qo'ymaydi.

So'ngi yillarda Nukusda shahar algomeratsiyasining rivojlanishi bu yerda yashaydigan qushlarning hayot tarzining o'zgarishiga va bazi bir sinantrop turlar sonining ko'payishiga olib kelmoqda. Ularning biologiyasi va ekologiyasini o'rganish katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

1. Аметов М. Птицы Каракалпакии и их охрана. – Нукус: «Каракалпакстан», 1981. –С. 138.
 2. Ережеев С.Е. Флора Каракалпакии, ее хозяйственная характеристика, использование и охрана. –Т.: «Фан», 1978. –С. 300.
 3. Матмуратов Ж. Агроклиматические условия Северо-Западного Узбекистана. –Нукус: «Каракалпакстан», 1989. –С. 255.
 4. Ametov Ya., Ametova N., Jumanov M., Ayimbetova Sh., Abdikarimova M. Fauna and ecology of the Nukus city birds // Journal of Advanced Zoology. ISSN: 0253-7214. Volume 44. Issue S-2. – India: 2023. – P. 3186-3192.
 5. Matekova G.A., Turdibaev K., Ametova N.I., Ametov Ya.I., Jumanov M.A. Ecological features of the ornithofauna of the karakalpak part of the Usturt Plateau // International Journal of Entomology Research, Volume 7, Issue 12, 2022. – P. 25-28.
 6. Turdimuratova J., Ametov Ya., Ayimbetova Sh., Alpishaeva A., Jumabaeva A. Health Impact Assessment of the Surface Water Pollution in Nukus, Karakalpakstan // International Journal of Genetic Engineering 2024, 12(4): DOI: 10.5923/j.ijge.20241204.02. – P. 48-53.
- REZYUME.** Maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasi poytaxti Nukus shahrining tabiiy-geografik va ekologik holatiga oid materiallar keltirilgan. Jumladan, shaharning geografik joylashuvi, oxirgi 14 yildagi (2010-2023-yillar) havo harorati va yog'ingarchilikning o'zgarishi, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosining hozirgi holati bayon etilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье излагаются материалы по естественно-географическому и экологическому состоянию Нукуса – столицы Республики Каракалпакстан. В частности, описано географическое положение города, изменения температуры воздуха и осадков за последние 14 лет (2010-2023 гг.), современное состояние почвы, флоры и фауны.

SUMMARY. The article presents materials on the natural-geographical and ecological state of Nukus, the capital of the Republic of Karakalpakstan. In particular, it describes the geographical location of the city, changes in air temperature and precipitation over the past 14 years (2010-2023), the current state of the soil, flora and fauna.

NAVOIY VILOYATI AHOLINING ISH BILAN BANDLIGINING HUDUDIIY TAFOVUTLARI VA ULARNI RAYONLASHTIRISH

Sh.Sh.Norov – doktorant

Navoiy davlat universiteti

Tayanch so'zlar: mehnat resurslari, mehnatga layoqatli aholi soni, aholi bandligi, aholi dinamikasi, aholi zichligi, sug'orma dehqonchilik rayoni, cho'l-yaylov rayoni, tog'-yaylov rayoni.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, работающее население, занятость населения, динамика численности населения, плотность населения, регион орошаемого земледелия, пустынно-пастбищный регион, горно-пастбищный регион.

Key words: labor resources, working population, population employment, population dynamics, population density, irrigated farming region, desert-pasture region, mountain-pasture region.

Kirish. Jahonda mehnat resurslari sonining ortib borishi aholini ish bilan ta'minlash, ishsizlikni kamaytirish murakkab vazifa bo'lmoqda. Shu sababli mehnat resurslari va aholi bandligi muamolari bilan ko'plab olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Ushbu muammo bilan xorijda J.Graund, A.Smit, T.R.Maltus, A.Geyar, A.Marshall, A.Piru J.M.Keyns, N.N.Baranskiy, A.A.Asiyeva, E.L.Vidovina, A.Mirta mehnat resurslari masalalari bo'yicha bir qator yondashuvlar va ilmiy nazariyalarni ko'rishimiz mumkin. O'zbekistonda A.A.Qayumov, A.S.Soliyev, Q.X.Abduraxmonov, O.B.Ota-Mirzayev, L.P.Maksakova, A.A.Ismoilov, N.N.Yuldashev, R.B.Qodirov, L.Z.Ibragimov va boshqa olimlarning ilmiy ishlarida o'rganilgan.

Navoiy viloyati aholi bandligining o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra alohida ajralib turadigan jihatlari mavjuddir. Viloyat aholi bandligi bir qancha omillar ta'sirida hududiy tafovutlarni keltirib chqaradi. Aholining ish bilan bandligiga ta'sir etuvchi eng asosiy omillarni ikki guruhga bo'lib o'rganish mumkin, ya'ni ananaviy ekzogen va endogen omillar. Geografik geografik tadqiqotlarda birinchi navbatda endogen omillar tadqiq etilib keyingi navbatda ekzogen omillar tahlil qilinadi. Aholi bandligini iqtisodiy-ijtimoiy tadqiq etishda dastlab ekzogen omillarni tahlil qilishni maqsadga muvofiq hisobladik. Chunki, ekzogen omillarni asosini demografik omillar tashkil etib, aholi iqtisodiy – ijtimoiy geografiyada birinchi navbatda o'rganiladigan tarkibiy qism hisoblanadi. Bu omillarga

aholi soni, dinamikasi, yosh – jinsiy tarkibi, mehnat yoshidagi aholi, mehnat resurslari, iqtisodiy faol aholi kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi[5]. Ikkinchi navbatda ekzogen omillar tadqiq etiladi. Ekzogen omillar asosini moddiy va nomoddiy ishlab chiqarish tarmoqlarining tashkil etilishi hisoblanadi. Navoiy viloyati aholi bandligida muhim o'rin tutadigan ishlab chiqarish tarmoqlarga tog'-kon sanoati, metallurgiya, kimyo, elektroenergetika, qurilish materiallari sanoat tarmoqlari, qishloq xo'jaligida paxtachilik, qorako'lchilik tarmoqlari muhim o'rin tutadi. Noshlab chiqarishda chakana savdo, ta'lim, tibbiy xizmat ko'rsatish asosiy o'rin tutadi [4].

Aholining ish bilan bandligi darajasi iqtisodiy faol aholiga nisbatan tahlil qilinadi. Iqtisodiy faol aholi va ish bilan bandlar bir-biriga yaqin tushuncha bo'lishiga qaramay, Iqtisodiy faol aholi tarkibiga ishga joylashishga muhtoj aholini o'z ichiga oladi [1].

Aholining ish bilan bandligining hududiy tafovutlarini 2010-2023-yillarda o'zgarishini tahlil qilganimizda quyidagi natijalarni ko'rishimiz mumkin. 2010-yida Navoiy viloyati aholi bandligida hududlar ulushida viloyatga bo'ysunuvchi shaharlar, ya'ni, Navoiy, Zarafshon shaharlari va sug'orma dehqonchilik tumanlari Karmana, Navbahor, Qiziltepa, Xatirchi tumanlarining hissasi yuqori bo'lgan(8,9-20,52 foizgacha). Tog' va tog'oldi yaylov chorvachiligiga ixtisoslashgan Nurota tunanida viloyat aholi bandligidagi ulushi ham yuqoridagi mintaqalarga xos bo'lib 9.2 foizni tashkil etgan. Cho'l yaylov chorvachiligiga